

ולכן אברהם אבינו נצטווה ללכת אל הארץ
לך לך אל הארץ אשר אראך' (יב, א) ו'קום התהלך בארץ' (יג, יז). והיינו משום
שהוא ככהן ובן חביב לה' שה' רוצה בו שיהיה
בקרבתו וישכון במחיצתו, כי כל ארץ ישראל
היא נחשבת כבית ה' וחצר מקדשו, ולכן
מצווה עם ישראל לשכון בארץ ישראל.

וכעין זה מצינו במדבר שנצטוו הלוויים סביב
למשכן יחנו' (במדבר א, נ), וכן עם
ישראל בכללות נצטווה - 'מונגד סביב לאוהל
מועד יחנו' (שם ב, ב). שהוא כבוד ה' שעם
ישראל שוכנים קרוב אל ה', וחוננים סביבותיו.

ואמרו חז"ל - 'בשעה שנגלה הקב"ה על הר
סיני ירדו עמו עשרים ושתים רבבות
של מלאכים שנאמר (תהלים סו) רכב אלוקים
רבתיים אלפי שנים, והיו כולם עשויים דגלים
דגלים שנאמר 'דגול מרבבה', כיון שראו אותן
ישראל שהם עשויים דגלים התחילו
מתאווים לדגלים אמרו הלוואי כך אנו נעשים
דגלים כמותן וכו', אמר להם הקב"ה מה

נתאויתם לעשות דגלים חייכם שאני ממלא
משאלותיכם וכו' מיד הודיע הקב"ה אותם
לישראל ואמר למשה לך עשה אותם דגלים
כמו שנתאו'. כלומר שכבוד השכינה שמלאכי
השרת חוננים סביב כגדודיו של מלך, ולכן
נתאו ישראל להיות הם גדודיו של מקום
המכבדים את השכינה בחנייתם סביבי.

וגם אחר כך כאשר באו לארץ, מצוים כלל
ישראל לשכון בארץ ישראל מטעם זה,
כי כל הארץ הוא בבחינת סביב לאוהל מועד,
וזה טעם ותוכן מצוות 'שיבת ארץ ישראל', כי
הוא מתפקידו של עם ישראל לשכון סביבות
מקום ה', כגדודים אשר סביבות המלך,
וגם שבעצם ישיבתם בקרבתו יתברך הרי
הם מבטאים בזה את התחברותם אליו ואת
דביקותם בשכינת עוזו. וכעניין שאמרו - 'כל
הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוהה,
וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו
אלוהה, שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות
לכם לאלוקים' (כתובות ק"י).

וזה הטעם לאיסור היציאה מארץ ישראל
לחור' (כדאיתא בגמרא ב"ב צא), שמכיון

שה' שוכן בארץ ישראל צריכים עם ישראל
לשבת סביב לבית ה', ואסור לצאת משם
רק לצורך מצוה [כגון לצורך כיבוד אב ואם,
לשאת אשה, וללמוד תורה, כמבואר בגמרא
ובפוסקים]. אמנם ביצחק אשר נתקדש
בקדושה יתירה כעולה וכקרוב, נאסר עליו
אפילו יציאה לצורך מצוה, והוא כעין מדריגת
'כהן גדול' שנאמר עליו 'ומן המקדש לא יצא'.

דרש משה על התורה

Why was Yitzchak forbidden to leave Eretz Yisrael? Rashi explains that Hashem told Yitzchak, "You are a blemish-free offering, and territory outside Eretz Yisrael is not worthy of you." Since Yitzchak had been offered to Hashem as a sacrifice at the time of the Akeidah, he was sanctified,

and consequently was unable to leave Eretz Yisrael. He was required to live in Eretz Yisrael because the land of Eretz Yisrael is itself sanctified, and was therefore a suitable home for a person of Yitzchak's holiness. For this reason the verse uses the word הָאֵל instead of the familiar הָאָרֶץ. הָאֵל is a word which can also be Hashem's Name. The verse is hinting at the reason behind Hashem's command that Yitzchak remain in Eretz Yisrael. The lands of Eretz Yisrael are the lands of "הָאֵל" — they are Hashem's lands, the only suitable home for Yitzchak.

14
—RAMBAN ELUCIDATED—
each other, "dwell in the land 'that I shall tell' you" and "sojourn 'in this' land"! וְשָׁכַן בְּאֶרֶץ אֲלֵיךָ בְּכָל פַּעַם וּפַעַם
However, its explanation is that God meant: "Do not descend to Egypt, rather dwell all your days in [whichever] land I shall tell you, during each particular time of your life; by the word of HASHEM you shall journey forth, and by the word of HASHEM you shall encamp."
As far as the present is concerned, sojourn now in this land, in the land of the Philistines, because to you and to your offspring I will give it, — as it is written, The five provinces of the Philistines are considered to belong to the Canaanite territory (Joshua 13:3).

11
אם הבנים שמחה

ועיין בירושלמי (סנהדרין פרק ב' הלכה ד' 591), שדרש על הפסוק הנ"ל שאמר דוד "אם לא שוית' וכו' — 'כדון ינוקא דנחית ממעיה אמיה' 592, כן הוות נפשי עלי". ורצה לומר, כן מרגישין בארץ ישראל ידנחית ממעיה אמיה". דארץ ישראל היא אמו, ונחית ממעיה, עיי"ש. וכמונו היום, שטעמנו הטעם של אמו החורגת בארצות הגולה במידה היותר גדולה די והותר, עיי' כוס התרעלה ששמה לפנינו בימינו אלה בכל מלוכות אירופה, ומצינו 593 ושתינו את שמריה 594 — אין ספק, שכל יליד ישראל יעור משינתו, ותחזק בו השאיפה והגעגועין אחרי אמו הנכונה והאמתית, שהיא ארצו הקדושה, ולא ירצה להשאר עוד פה בגולה, אפילו אם יתנו לו כל חללי דעלמא. ויתאמץ בכל עוז, בכל נפשו ולבבו ובמנונו, לשוב ולחזור אל חיק אמו. בעת היותר מוקדמת שתמצא לו, ויאמר לעצמו כמו שאמר אברהם אבינו בעת השתקקותו לשוב לארץ ישראל, וכמו שהוכרחתי למעלה ממדרש רבה (בראשית פרשה ל"ט 595): "מוטב ללון במדבריות של ארץ ישראל ולא ללון בבלטיות של חרן לארץ". ועיין מדרש משל 596, בפסוק "טוב פת חרבה ושלה בה" 596 — "א"ר יוחנן: זו ארץ ישראל, שאפילו אוכל אדם בה בכל יום פת (חרבה) ומלח דור בארץ ישראל מוכטש לו שהוא בן עולם הבא "מבית מלא זכתי ריב" — זה חור'ל שהיא מלאה חמסים וגולות", עיי"ש.

13 טעם פרשת חולדות ודעת קיט

מוכח מכאן שהטעם השכינה על הדר בארץ ישראל אינה כעל בני חוץ לארץ, שאף שיצחק היה בדעתו לרדת מצרימה בסיובת הרעב, והיה בדעתו לישב שם זמן מוגבל ואח"כ לשוב מיד לארץ — בכ"ז ציווה לא לרדת, שאין חוץ לארץ כדאי לו, שכל זמן שהותו שם מונע מעצמו השראת השכינה, דלוח זוכה ודוא הדר בארץ.

תקנה אהרן פרשת חולדות מישף

היה ר' נפתלי ריגיל להסביר, תינוק כשהוא חבוק בזרועות אמו, אין לו מקום קבוע לעצמו, אלא הוא נגרר אחר אמו לכל מקום שהיא הולכת, ומקומה הוא גם מקומו [ועוד יותר שאפילו מקומה אינה מקומו, שמקומו הוא האם עצמה, שזרועותיה וברכיה הם מקומו]. כך ישראל במדבר היו נשואים בזרועותיה של הקב"ה, כביכול, "כאשר ישא האומן את הינוק" (במדבר יא-יב), ורק "על פי ה' יחנו ועל פיו יסעו" (שם ט"ז), וממילא אין שייך לומר בהם שכאן מקומם וכאן אינו מקומם, כי לא קבעו מקום לעצמם כלל, [וקרבת האלקים, וזרועותיו, כביכול, הוא מקומם], כאותו תינוק הוא נישא בזרועות אמו [שמקומו הוא הזרועות של האם], ע"ש.

16 וכן נראה בביאור השנוי לשון בהפסוקים הנ"ל: שהקב"ה אמר לו ליצחק "שכן" בארץ אשר אמר אליך, שמקומך הקבוע, שעליו אפשר לומר שאתה "שוכן" בה, ולא רק 'גר עליה באופן ארעי, לא תקבע בעיניך על ידי קביעות מקום באיזה חלק מן הארץ, אלא על ידי רצון ה', שכל מקום ומקום שאתה יודע שרצון הקב"ה הוא שתהיה שם, ושתימצא שם בקרבתו ורצונו, שם תהיה ממילא קבוע, כאשר המצאך שם אינה בשביל הארץ ההיא אלא משום קרבת ה' ורצונו בה, והרי זה לא ישתנה בהשתנות הארצות, ואם כן ממילא זה הוא מקומך הקבוע, כאשר שם אתה עדיין נמצא בקרבת אלקים כמו שנמצאת בהקדמות הקדומות אף שנשתנה הסביבה והארץ, ואדרבה הארץ שתמצא בה, היא תהיה תמיד רק בגדר "גור", שאין לך שום זיקה אליה אלא לקרבת ה' ורצונו, ולכן ב"ארץ הזאת" הוה תמיד רק בגדר "גור".

* מקומו של בן ישראל הוה בקרבת אלקים ורצונו, שבהליכה בקרבת אלקים יש קביעות מקום בעצם, קביעות מקום בעולם אחר, בעולם הקדוש, במחנה השכינה, ואדרבה המתרחק ממנה "יוצא מן המקום", ו"מן העולם" כולו.

leave your heavenly abode, and descend to the physical form that I will designate for you in this world.

Whenever a Jew is uncertain as to which path to take, which course of studies to pursue, or which business activity to get involved in, he must tune in his spiritual hearing to receive Hashem's supernatural voice calling out to Avraham and his descendants: "אל הארץ אשר אראך" - whenever you arrive at a crossroads in life, I will direct you along the correct path and show you how to reach the destination where you are meant to fulfill your earthly mission.

This in fact is the lesson conveyed by the Midrash (B.R. 53, 14) discussing the possuk regarding Hagar (Bereishis 21, 19): "ויפקח אלקים את עיניה וטרא באר" מיום ותלך ותמלא את החמות מים ותשק את הנער" - אמר רבי בנימין, הכל בחזקת סומין עד שהקב"ה מאיר את עיניהם, מן הכא ויפקח אלקים את עיניה. In Hagar's moment of desperation, the Almighty opened her eyes and revealed a well to her; she walked to the well, filled the flask with water and gave her son to drink. Rabbi Binyamin states that all people are considered to be blind until HKB"H illuminates their eyes. Along his journey, man may seek water or any of his other needs; it is essential that he always remember HKB"H's promise: "אל הארץ אשר אראך". This will insure that HKB"H will open his eyes and guide him to his intended destination in this world.

21 According to the Word of Hashem They Would Journey According to the Word of Hashem They Would Encamp

Sadly, though, this is precisely the problem. Due to our countless sins, an iron curtain has been created separating us from our G-d. The prophet describes this situation as follows (Yeshayah 59, 2): "כי אם עוונותיכם - rather, your transgressions have separated between you and your G-d. This barrier also separates us from the divine promise of: "אל הארץ אשר אראך" - to the land that I will show you. As a consequence, we continue to live with the status, chas v'shalom, of those who are presumably blind, since we do not merit having HKB"H open our eyes.

22

To remedy this unfortunate situation, we must reestablish our relationship with Hashem by performing wholehearted, complete teshuvah for all of our transgressions; thus, we can pulverize the impenetrable barrier separating us from Hashem. This will allow us to pray to Hashem to open our eyes and guide us along the proper path, as He promised Avraham Avinu and all of our neshomos as they descended to this world: "אל הארץ אשר אראך" - to the land that I will show you. Furthermore, this will guarantee the fulfillment of the remainder of the promise: "ואעשך לגוי גדול ואברכך" -- And I will make of you a great nation; I will bless you, and I will make your name great, and you will be a blessing." As a result, HKB"H will join us each step along the way, insuring our success.

אל תרד מצרימה וגו'. גור בארץ הזאת (כ"ו, ב' - ג'). פירש"י שאתה עולה תמימה ואין חו"ל כדאי לך. ולכאורה קשה, הרי האבות קיימו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, ואם כן למה הוצרך רש"י טעם על זה, הרי היא מצות עשה: וירשתם אותה וישבתם בה, גם יש איסור ללכת למצרים. ע"כ נראה מזה, דכל האיסור על בר ישראל לשוב למצרים הוא ג"כ מטעם זה שיצחק נטע בתוכנו קדושה זו, שייחשב כל איש ישראל כעולה תמימה כיצחק וע"כ אין חו"ל כדאי לנו.

והנה הראב"ע הקשה בפסוק: אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, למה לא כתוב אשר בראתי שמים וארץ. ונראה לענ"ד, דהנה כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה (כתובות ק"י, ב), והטעם משום שהוא תחת ממשלת השמים, וארץ ישראל לבדה היא תחת ממשלת השי"ת לבדו, וע"כ שקולה מצות ישוב א"י כנגד כל התורה כולה, כי מצוה זו היא כעין מצות אנכי ה' אלקיך שהיא שורש כל התורה כולה, כבוז"ק יתרו, והאיסור לשוב למצרים הוא כעין לאו דלא יהיה לך אלהים אחרים על פני, שכולל כל הלאוין, כדאיתא בתקוני הזוהר (תק"כ"ב). ואף דכל חו"ל תחת ממשלת השמים, והדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה, מ"מ במצרים האיסור ביותר, כי מצרים ממש היפך א"י, כמבואר בריש"ב"א (וימא ל"ח, א), שאין איסור לשוב למצרים רק להדר בא"י, עיי"ש, והיינו משום שהיא ממש היפך א"י, שמצרים ערות הארץ, וע"כ כל הגלות, ובפרט גלות מצרים, היא נגד מצוות אנכי ולא יהיה לך, שזה שורש כל התורה כולה, נמצא דהגלות היא נגד כל התורה.

18

ובשם הרה"ק החידושי הרי"ם זצ"ל שמעתי, שהקשה היאך מתפללים על יראת שמים, השיבנו אבינו לתורתך וקרננו מלכנו לעבודתך וכד' כמה וכמה תפילות, והרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ותיצק דבלי תפילה אי אפשר להשיג יראת שמים, אך כשמתפלל אז הכל בידי שמים ליתן לו, ויראת שמים בודאי יתנו לו, עכ"ד, והוא מתאים עם מה שכתבתי לעיל, דאיתא בספ"ק שהתפילה היא לחבר ולקרב הכל להשי"ת, כי במה שמתפלל מאמין ומראה לדעת שהכל מהשי"ת, וממילא נעשה באמת הכל רק בידי שמים, ואפילו יראת שמים, וממילא נותנים לו יראת שמים, וכמעט שאין לו בחירה כלל לחטוא. וזה פירוש הש"ס הנ"ל, דחבוק העמידן על אחת וצדיק באמונתו יחיה, דע"י שמתנהג לפי האמונה בכל דרכיו ועל כל שעל וצעד, ממילא ממשיך שהכל יהיה בידי שמים, אפילו יראת שמים, וממילא אין מניחים אותו לחטוא. וזה פירוש: לא יאונה לצדיק כל און.

וי"ל עוד, דחבוק היה שייך לזה ביותר, יען שהיה בן השונמית, שמת וחזר לתחי' ע"י תפילת הנביא (הקד' הזוהר, ז', ב), ואם כן כל מציאותו היתה ע"י תפילה, ותפילה שמקרבת הכל להשי"ת גורמת שתהיה אפילו יראת שמים בידי שמים, כנ"ל, ע"כ בא חבוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו "יחיי" [דיוקא, כמו שכל חיותו ע"י אמונה שהיא תפילה, כמו שכתוב: ויהי ידיו אמונה, וכתרגומו].

19 ועתה נשוב לדברי רש"י, שהיה יצחק עולה תמימה, אין חו"ל כדאי לו. וכן כל איש ישראל. ענין עולה תמימה היינו שכולה כליל לה, ובאדם גדר כליל הוא שידבק הכל להשי"ת, כי האדם עולם קטן וכולל כל העולם, וזה נחשב שכולו כליל כאשר מדביק הכל בשרשו, וזה עיקר מצות אנכי ה' אלקיך, וחו"ל להיפך, דהדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה, ע"כ ע"י היותו עולה תמימה נצטווה: גור בארץ הזאת, ואל תרד מצרימה, שהיא היפך א"י. וכן בכל איש ישראל לפי מה שהוא דבוק באמונה ובטחון בכל עניניו, עיי"ז חזון אליו הצווי של גור בארץ הזאת, וממילא יוצא מן הגלות. ואף בימי ענינו ומרודנו שהננו שבגלות, מ"מ ע"י אמונה ישפיע סביבו אור א"י, ויוצא ממצרים ומכל מצוקי הגלות, כ"ד.

This ties in amazingly with a vital lesson the Shelo HaKadosh teaches us (Parshas Behaaloscho) concerning the possuk in Bamidbor (9, 18):

The Torah states that Bnei Yisroel journeyed and encamped in accordance with Hashem's command; subsequently, it states that they first encamped and then journeyed in accordance with Hashem's command.

The Shela HaKadosh derives from these pesukim that one should have Hashem in mind and request His assistance with all on one's endeavors. As one embarks on a journey, he should say, "I am going with G-d's help"; and I plan to rest in a particular place "if it is Hashem's will." Upon arriving at one's destination, he should thank and praise Hashem by stating, "With G-d's help I arrived here, and I plan to return at a certain time, with G-d's help and if it pleases Him."

24

Following this wonderful advice and having Hashem in mind as we begin and conclude every activity we undertake - in accordance with the dictum of על פי ה' יצאנו - is a fantastic way to connect with Hashem and to remind Hashem, as it were, of His promise to the neshomos preparing to descend to this world: "אל הארץ אשר אראך" - I will guide you and open your eyes to find the correct path in life.

25

If we take a moment to consider the matter, it is clear that the source of man's connection with Hashem, the conduit of life, hinges on man's awareness that his livelihood and successes depend solely on Hashem. For, the moment that a person believes that he is responsible and deserves credit for his own success, he no longer requires this intimate connection with Hashem, and he becomes detached from the conduit of life. In fact, the possuk in parshas Ekev (Devorim 8, 11) strongly admonishes us:

26

Next, let us appreciate the enlightening words of the Chasam Sofer in Toras Moshe (Ekev 57b) addressing the formula of the berocheh recited after one drinks water: ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, בורא נפשות:

רבות וחסרונן, על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל ישראל לפני הקב"ה ויהי כבודך ויהי כבודך - ברוך חי העולמים things with their deficiencies; for all that You have created with which to sustain the life of every being. Blessed is He, the life of the worlds.

With this berocheh we express our gratitude to Hashem for two things - firstly, for the simple fact that he created us: "בורא נפשות רבות". Secondly, we thank Hashem for creating us deliberately with deficiencies: "וחסרונן". This insures that we will need to seek out Hashem to fill our needs and deficiencies; thus, we are constantly aware of Hashem's favors and thank Him on a regular basis for filling our deficiencies.

31

על זה, ועל דבר זה נאמר (עמוס ג, ב) רק אתכם ידעתי מכל משפחה האדמה.

כל אומה יש לה את תפקידה המיוחד לה בבריאה ככלים לשמש את ישראל, כדי שעם ישראל יוכלו להוציא לפועל את תכלית הבריאה - כבוד שמים, ובהתאם לתפקיד האומה מקבלת אותה האומה את צרכיה. ההשפעה על האומה היא ע"י שר הממונה להוציא לפועל את תפקיד האומה, ע"י השפעתו על כל פרט ופרט מהאומה (אבל בודאי שהבחירה

חביבותה של ארץ ישראל

את היהודיות שיש בארץ ישראל יותר מכל הארצות נלמד מדברי חז"ל (במ"ר פר' כג. ז) שאמרו עוד: "א"ל הקב"ה לְמֹשֶׁה, הֲאֵרֶץ חֲבִיבָה, עָלַי שְׂנֵא' (דברים יא, יב) 'ארץ אשר ה' אֱלֹקֶיךָ דֹרֵשׁ אוֹתָהּ תָמִיד, וְיִשְׂרָאֵל

חֲבִיבִין עָלַי שְׂנֵא' (דברים ז, ח) 'כי מאהבת ה' אתכם' אמר הקב"ה, אני אכניס את ישראל שהן חביבין עָלַי 'ארץ חביבה עָלַי, שְׂנֵא' (במדבר לד, ב) כי אתם באים אֶל הארץ כְּנַעַן.

מבואר בדברי חז"ל שאם כי אמנם לה' הארץ ומלואה תכל ויושבי בה, אבל בכל זאת ארץ ישראל מיוחדת יותר מכל הארצות בכך שהיא חביבה על השי"ת, ובמה מתבטאת חביבותה? שהיא "ארץ אשר ה' אֱלֹקֶיךָ דֹרֵשׁ אוֹתָהּ תָמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹקֶיךָ בָּהּ". ה"עניי ה" היא ההשגחה הפרטית שיש בארץ ישראל, כלומר, שיש בא"י דרישה מיוחדת, שנידונית כל רגע מחדש, והדרישה התמידית בא"י זהו גודר "השגחה פרטית"!

29 שאר הארצות ששפען הוא ע"י הנהגה "והשקית ברגלך כגן הירק", אמנם לכאורה נראה שזו מעלתן שיש להם את מימיהן כתקציב המוכן מראש, וגם עצם ההשקאה אינה תלויה במטר השמים אלא היא ע"י אדם. אולם לאמיתו של דבר אדרבה, זה גופא שמקבלות את שפען כתקציב המוכן מראש הוא גנותן, שאינן מקבלות את ההשפעה באופן ישיר מהשי"ת.

זהו הגדרת הנהגה של "והשקית ברגלך", "רגל" הוא המקום התחתון בשיעור קומת אדם, כלומר, שהנהגת ההשפעה בדרגה תחתונה, ע"י השגחה כללית ולא השפעה ישירה מהשי"ת, והתקציב המוכן מראש נמסר לאומה ואינה כארץ ישראל הנידונית בכל יום.

לעומת זאת, ארץ ישראל ששפעה ע"י הנהגה של "למטר השמים תשתה מים", אע"פ שאין השפע מוכן כתקציב מראש, אולם אדרבה זהו מעלתה שהשפע נובע ממקור רוחני גבוה, "למטר השמים" - השפעתה מהשמים העליונים, היינו, לפי הצרכים הרוחניים, ומותאמת לצרכים רוחניים עלאים, ולא משום סיבות אחרות, וזאת ע"י ש"עניי ה' בה מרשית השנה עד אחרית שנה". יום יום השי"ת דורש אותה ע"י השגחה פרטית מיוחדת, ומאותה הדרישה שהשי"ת דורש את א"י בהשגחה פרטית נובע שפען של שאר הארצות, ששאר הארצות הם כלים לארץ ישראל, ובהתאם למעשי ישראל בא"י מקבלות שאר הארצות.

הדרישה התמידית של עיני ה' אֱלֹקֶיךָ בָּהּ, היא החביבות של ארץ ישראל לפני הקב"ה והמיוחדות שיש בה יותר משאר ארצות, שהשי"ת דן אותה בכל יום ודורש אותה ומשגיח עליה בהשגחה פרטית מיוחדת. זהו גם ביאור העניין שאמר הקב"ה שארץ ישראל היא שלי ואנחיל אותה לישראל שהם שלי. אמנם לה' הארץ ומלואה, אבל מבחינת הנהגה שא"י מונהגת ומושגחת בהשגחה פרטית, היא נחשבת לפני השי"ת כ"שלי" יותר מאשר שאר ארצות שהשגחתן בהשגחה כללית.

30

"והנה בשעה שנחלק העולם כך" - מעת שנבחר אברהם אבינו בברית שתכלית הבריהא תצא על ידו וע"י זרעו נחלק העולם בדרכי העבודה ובדרכי הנהגה² - "שם הקב"ה שבעים פקידים מסוג המלאכי, שיהיו הם הממונים על האומות האלה, ומשקפים עליהם, ומשגיחים על עניניהם" - הקב"ה חילק את האומות לשבעים כמש"כ (דברים לב, ח) "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל", ופירש"י: "למספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב גבולות עמים שבעים לשון", וכנגד זה העמיק שבעים שרי אומות, כל שר הוא משגיח על האומה שלו, וממונה על הוצאת עניניהם אל הפועל - "והוא יב"ש לא ישגיח עליהם אלא בהשגחה כללית, והשר הוא ישגיח עליהם בהשגחה פרטית, ככה שמפרץ ה' הארץ ב"ה

"ואמנם לא מפני זה תעדר ח"ו ידיעתו יתב"ש בפרטיהם - של האומות - כי הכל צפוי וגדול לפניו יתב"ש מעולם" - מתחילת הבריאה יודע הקב"ה כל פרט ופרט מהאומה - "אבל הענין הוא שאינו משגיח ומשפיע לפרטיהם" - כלומר, ההשפעה מהשי"ת על האומה אינה באה באופן ישיר מהשי"ת, אלא דרך שבעים השרים הממונים על האומות. נמצא אפוא סדר הדברים: הקב"ה משגיח על האומה בהשגחה כללית ע"י השפעתו לשר האומה לפי תפקיד האומה, ושר האומה הוא משגיח בהשגחה פרטית על כל אחד ואחד מאותה האומה.

33 ההנהגה בא"י מותאמת לפי ההנהגה עם עם ישראל

לאור יסודות אלו בביאור החילוק בהנהגה ובהשפעה שבין ישראל לאומות העולם, יוכנו היטב דברי חז"ל שכשנכנסו לארץ הפיל הקב"ה את שר שלה. קודם שנכנסו עם ישראל לארץ היתה השפעת ארץ ישראל - כשאר הארצות - דרך שר האומה, אך אחר שנכנסו ישראל לא"י, שכאמור מעת שנבחר אברהם אבינו שעל ידו תצא תכלית הבריאה הנהגתם ע"י השגחה פרטית הנקבעת ע"פ מעשיהם, היה צריך להתאים את ההנהגה בארץ ישראל לפי ההנהגה של עם ישראל - בהשגחה פרטית, הנהגה של "אשר ה' אלוקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלוקיך בה"3.

34 שבילי פנחס / ויגש / מאמר כ / שביל הקריאת שני

סופר" ביאור חדש בפסוק היחוד נבירי- ו-ד: "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד." וצריך ביאור מה שהכפיל הכתוב להזכיר את השם הוי"ה פעמיים, פעם אחת לפני "אלקינו" ופעם שניה לאחריו: "ה' אלקינו ה' אחד", ולכאורה היה מספיק לומר: "שמע ישראל ה' אלקינו אחד".

והנה מה שכתב על כך ב"דרשות חתב סופר" (פורים דף ר טור ג ד"ה דעו), בעמודו על המחקר לפרש הפסוק ב"מזמור לתורה" (תהלים ק-ג): "דעו כי ה' הוא האלקים". ולכאורה הכוונה בזה שגם מה שנראה כדין משם אלקי"ם הוא רחמים משם הוי"ה, כמבואר בגמרא (ברכות ט:): "לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד". אך לפי זה היה צריך לומר להיפך: "דעו כי אלקים הוא ה'". היינו שם אלקים דין הוא הוי"ה רחמים.

י"ממה שאמר: "דעו כי ה' הוא האלקים", ישמע להיפך שהרחמים הוא דין. ומבאר "חתם סופר" הכוונה בזה בלשון קדשו:

"דעו כי ה' הוא האלקים. דלפי הסברא הוא בהיפוך, אלקים מדת הדין הוא הוי"ה רחמים, כי הכל טוב לבסוף. אך אמר גם בהיפך, הוא הוי"ה רחמים הוא אלקים, שכבר מוקדמים רחמי לרוננו, שבא כבר רפואה קודם למכה. נמצא שניהם אמת, הוי"ה מוקדם בתקדימת רפואה, ואחר כך בא אלקים מדת הדין המכה, ואחר כך הוי"ה רחמים שיתחפץ לששון ושמחה, והיינו [בפסוק שמע ישראל] ה' אלקינו ה' אחד, רחמים מוקדמים ורחמים מאוחרים. אך המאוחרים אנו רואים ויודעים, והרפואה הקדומה אין אדם יודע ומבין בו עד אחר המעשה, והיינו (שמות לג-כ) וראית את אחורי ופני לא יראו, ומתרגם ית דבתי וית דקדמאי".

עבודת פרשת תולדות עבודה

פ' תולדות (פ)

וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה וגו' גור בארץ הזאת ואחיה עמך ואברכך. יש לגר הכוונה בזה, מה שהקצ"ה הכתימו שיהיה עמו ויזכנו, דייקא כאשר יגור בארץ הזאת ולא בארץ אחרת.

רש"י הק' פירש, אל מרד מצרימה, שאתה עולה ממימה ואין חוץ לארץ כדאי לך. יש להצין הענין בזה, למה אין חוץ לארץ כדאי לו.

ובספרי קודש רמזו בזה ענין עמוק, כי מדת יתקן אבינו היתה מדת היראה, שהיא מדת הגבורה. וידוע (ע"ה) שער יג פ"ה) לאין הדינין נמתקים אלא בשורשן, כי שורש הגבורה הוא חסד, וכאשר מעלים הגבורות לשורשן הן נמתקין, ואם נמשכים על ידי הגבורות חסדים וזרכות לעולם. והיראה עצמה שהיא הגבורה נעשית אז כלי להחזיק הנרכה, כידוע דיראה נקראת ציט, כמו שצית מחזיק כל נכפי האדם שלא יאבדו, כן היראה שומרת את כל זרכותיו של אדם שלא יאבדו.

והנה ידוע (וזה"ק ח"ב רע.) כי ארץ ישראל אינו מתם שום שר, כי אם הקצ"ה

37

הגבורות ממש, והוא הכוונה בנקשתנו אחר העקידה, רכוש"ע כמו שכנש אברהם אבינו את רחמיו לעשות רצונך בלבד שלם, כן יכנשו רחמיו את כעסך מעלינו. והקשו המפרשים, דחפלה זו אינה מוצננת, שהרי אברהם אבינו כנש את רחמיו, ואנו מנקשים שהקצ"ה יכנשו את כעסו ולא רחמיו. ולדברינו הכוונה בזה, שכמו שאברהם אבינו

פעל בעת העקידה, לעקוד את הגבורות מתם החסדים שלו, ולהמתיק הדינים בשורשן, כן יכנשו הקצ"ה את כעסו שהם הגבורות ויקשרם לשורשן.

וזהו שפרש"י שאתה עולה ממימה, שכמו שכונת העקידה היתה, כדי להכניע כח הגבורות שלך מתם החסדים, כדי להמתיק הדינים בשורשן, כן מפני טעם זה, אין חוץ לארץ כדאי לך, כדי שהגבורות תהיינה מקושרות תמיד לשורשן, מתם השפעת הקצ"ה. יהי רצון שאכן יומתקו הגבורות בשורשן, ויומשכו חסדים רבים על כנסת ישראל, אכ"ר. (חשני"ב)

כ"ט ק"ו ר' פ"ב

36

לכדו הוא שר שלה, כמו שכמוז (דברים יא יב) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלהיך בה. לכן כל זמן שיחזק דר בארץ ישראל, היתה מדת הגבורה שלו מתם השפעת הקצ"ה, והיתה דבוקה בשורשה ונמתקה. אבל אם היה יוצא לחוץ לארץ, היו הגבורות שלו מתם ממשלת איהו שר, ואז היה יוצא מזה גבורות ממש חלילה.

וזהו שאמר לו הקצ"ה גור בארץ הזאת, גור הוא מלשון מורא, רצונו לומר, מדת היראה שלך צריכה להיות בארץ הזאת דייקא, ואז והיה ענין, שבארץ ישראל אני השך, ואני בענמי אהיה שליט על הגבורות שלך, ועל ידי זה ואזכרך שיומשכו מזה חסדים טובים, ומדת היראה שלך תהיה כלי לכל מיני זרכות כנ"ל.

וזהו הענין שפרש"י הק' שאתה עולה ממימה ואין חוץ לארץ כדאי לך. כי גם ענין עקידת יתקן היתה לכוונה זו, שבה שאברהם שהוא מדת החסד, עקד את יתקן בנו שהוא מדת הגבורה, כנש ועקד בזה את הגבורות שלא יאלו מגולן, והכניעו מתם החסדים שהן שורשן. ולכן היתה העקידה צהר המורה דייקא, שהוא מכון נגד ציט המהדש של מעלה, ששם שורש

38

והנה המלבי"ם (ארץ חמדה) כתב שיצחק הוא מדת הדין הקשה וע"י העקידה כללו אברהם במדתו מדת החסד, והנה ידוע שארץ ישראל מתנהגת בשם הוי"ה - רחמים, וחז"ל בשם אלהים - דין, ואם היה יצחק יוצא לחז"ל מצא מין את מינו וניעור והיה מתעורר שנית במדת הדין הקשה והיה מתבטל מכל וכל כוונת העקידה עכ"ד. ובדברי המלבי"ם יתבאר גדר אותו פסול שהזכיר המדרש, דמדרגת עולה

The First Verse

The very first verse of the Torah hints at Eretz Yisrael. בראשית means "In the beginning of God's creation," and the creation of the world began with Eretz Yisrael. In the words of our Sages: "The Land of Israel was created at the beginning, and all the [rest of the] world was created at the end."

The first piece of the physical world that Hashem created was the even shesiyah, the "foundation stone," which eventually became the location of the Kodesh Ha-Kodashim, the Holy of Holies, in the Beis Ha-Mikdash. This primordial object of creation functioned as a kind of embryo for the earth. From it the entire world developed — first Yerushalayim, then the Land of Israel, and finally all the other parts of the globe.

The First Word

Even the very first word of the Torah contains an allusion to

Eretz Yisrael. The Gemara tells us that the Hebrew word bereshis (בראשית) can be read as two words: bara shis (ברא שית), a phrase that means, "He created the shissin." The shissin were deep, subterranean channels under the courtyard of the Beis Ha-Mikdash through which wine poured on the altar could flow into the earth. Thus the very first word of the Torah alludes to a place in Eretz Yisrael, namely, the site of the altar in the courtyard of the Holy Temple.

The First Man

This site is connected with yet another beginning: that of all mankind. Human history begins with Adam Ha-Rishon in the Garden of Eden, but if we search for the origin of Adam himself, we come back to the site of the altar. Chazal tell us that when God took a piece of earth in order to make a body for Adam Ha-Rishon, He took it from this spot. Thus Adam Ha-Rishon, and all humanity, have their beginning in Eretz Yisrael.

The connection is even deeper than location. Adam Ha-Rishon was not only created in Eretz Yisrael; he was created from Eretz Yisrael, from a physical piece of Eretz Yisrael. Thus the beginning of all mankind — in a very literal and concrete sense — is Eretz Yisrael.

The First Topic

Even the reason why the Torah begins with an account of the creation of the world is related to Eretz Yisrael. The Torah's real purpose in telling the story of Creation is not to give us a glimpse into the secrets of the Creator. Rather, it is to provide us with a logically unassailable argument that Eretz Yisrael belongs to the Jewish people.

That is what Rashi explains in the first few lines of his commentary on the Chumash. The Torah begins with the story of Creation because one day the nations of the world may accuse the Jewish people of acquiring the Land of Israel unjustly. "You are robbers," they will say, "because you conquered Eretz Yisrael from the seven nations who lived there."

When that happens, Rashi continues, we should refer our critics to what is written in the Torah and reply, "The entire world belongs to God, because He created it. That is what we learn from parashas Bereshis. Hence God has the right to give Eretz Yisrael to whomever He chooses. It was His decision that the seven nations should live there for a time, and it was His decision to take it away from them and to give it to us. This is also clearly stated by the Torah in many places."

תמימה של יצחק הוא מה שמירת הדין שלו כבושה תחת מידת החסד של אברהם. ומכיון שהציאה לחור"ל תגרום לו לאבד מדרגה זו, ותחזור מידת הדין לתקפה הראשון, נמצא שה'עולה תמימה' נפסלה ביציאתה לחור"ל.

סא חיים פרשת תולדות שערי 40

ר' ע'ס'ט'פ'ט'

שכתוב (בראשית כא, יב) כי ביצחק יקרא לך זרע, רצה הקב"ה שעם ישראל יזכה בארץ גם מכה היותו זרעו של יצחק. אלא שעדיין צריך להבין מה טעם בהבטחה מיוחדת זו.

ונראה ביאור הדברים, שהי ידוע ששלושת האבות הם שלושה דרכים ומדרגות בעבודת ה', חסד לאברהם, פחד יצחק, ואמת ליעקב, וכל אחד מדרגים אלו הוא עולם בפני עצמו, והואיל והבטחה ארץ ישראל הוא לעם ישראל כולו עד סוף כל הדורות נתן הקב"ה הבטחה נפרדת לכל אחד מהאבות הקדושים, כדי שבכל מצב שיחיה עם ישראל יהיה ראוי לרשת את ארץ ישראל. וזה שאמר הכתוב, כי לך ולזרעך, שהואיל וארץ ישראל תהיה ירושה לא רק לך אלא גם לזרעך, צריך הבטחה נפרדת לכל אחד מדרגות עם ישראל.

תשס"ו

43

First Words to the Avos

Eretz Yisrael is also connected to another important set of beginnings. When Hashem revealed Himself to each one of the Avos, His very first words were about Eretz Yisrael. To Avraham He said, "Go out from your land...to the land I will show you," and that new land, of course, was Eretz Yisrael. Similarly, the first thing Hashem told Yitzchak was, "Do not go down to Egypt," but rather, "Dwell in this land..." Thus, for both Avraham and Yitzchak, the experience of Divine revelation began with a command to live in Eretz Yisrael.

If we look carefully, however, we notice a difference between the way Hashem spoke to Avraham and the way He spoke to Yitzchak, and this reflects a fundamental difference in the way each of them served Hashem. Avraham Avinu personified the attribute of chessed, the spiritual power that leads to the emotion of love and to deeds of kindness. Through his love for God and his fellow man, Avraham perfected the trait of chessed as a way of serving God, and he bequeathed this trait to his descendants. If today we have any love for the Ribbono shel Olam, it is because we inherit it from Avraham Avinu.

44

The performance of a positive mitzvah, a commandment that requires us to perform an action, brings us closer to God. Hence, our desire to perform such a mitzvah is an expression of our love for God. Since the trait of chessed is the source of our love for God, it is also the source of our motivation to perform the positive commandments. That is why Avraham Avinu, who personified chessed, was given the mitzvah of settling in Eretz Yisrael as a positive commandment — "Go to Eretz Yisrael."

Yitzchak, on the other hand, personified the attribute of din, the spiritual power that leads to the emotion of fear and restrains a person from acting with the indiscriminate kindness of chessed. It is in relation to Yitzchak that God is called: Pachad Yitzchak, "the Fear of Yitzchak," and Yitzchak, through his avodah and self-sacrifice, perfected the trait of din as a way of serving God.

The attribute of *din* advises a person to refrain from giving unless the recipient is truly deserving, and so it is expressed in the personality as the quality of self-restraint. Since it holds a person back from action, the attribute of *din* is the source of our determination to observe the prohibitions of the Torah. We refrain from committing a sin because we fear Hashem, because we are in awe of His greatness, and because we are afraid to do anything that would separate us from Him. That is why Yitzchak, who personified the attribute of *din*, was given the mitzvah of Eretz Yisrael in the form of a prohibition: "Do not go down to Egypt," or in other words, "Do not leave Eretz Yisrael."

When Yaakov Avinu experienced prophecy for the first time, we also find that Hashem spoke to him about Eretz Yisrael. As Yaakov lay sleeping and dreaming on Mount Moriah, Hashem told him:

50 Novominsk on Avraham

There is an obvious question to be asked. Why was it necessary for Hashem to tell Yitzchak, "Do not go down to Egypt"? He had just told him to remain in this land, "ישכן בארץ הזאת".

The Rishonim teach us *maasei Avos siman labanim*. Avraham went down to Mitzrayim during a time of famine to pave the way for his children's eventual descent into *galus*. Yitzchak also thought that he would have to go, until Hashem told him otherwise — that he was an *olah temimah* (having been brought as an offering on the *mizbe'ach*) and should not leave Eretz Yisrael.

But that raised a question. Avraham's children were required to be *geirim* "b'erez lo lahem," aliens in a land not their own; if Yitzchak remained in Canaan, how would that come true? That is why Hashem added the next three words: *גור בארץ הזאת*. You are to remain here, but it will be as a *ger*, a stranger, fulfilling the intention of the prophecy at the *Bris Bein HaBesarim*.⁴²

But even here he would be able to prepare the way for Bnei Yisrael. Yitzchak did two things in the Land: he planted and grew crops, and he dug a series of wells. These two endeavors were not simply mundane activities. They correspond to the two *kedushos* of Eretz Yisrael — *kedushas haAretz* and *kedushas Beis HaMikdash*. Planting the crops and taking *maaser*, as *Rashi* explains, prepared the *kedushah* of the Land itself for Bnei Yisrael; and the *Ramban* says that the wells that Yitzchak dug represent the three *Batei Mikdash*. Thus, Yitzchak Avinu dwelling in Eretz Yisrael was also a case of *maasei Avos siman labanim*, as the *pasuk* concludes: *for to you and your descendants will I give these lands.*

51-b

מסירות נפש על מצות הישיבה בארץ הזאת. זהו תפקידו של יצחק בחיים. הוא מראה באופן מעשי שמקיימים מצוות גם בזמן שנדרשת להם הקרבה עצמית פשוטה כמשמעה. ולא רק מצוה שבין אדם למקום, אלא גם מצוה שבין אדם למולדתו. ראוייה ישיבה בארץ הזאת שאדם מישראל ימסור נפשו עליה, ויצחק מסר נפשו עליה. היה בדעתו לצאת את הארץ מתוך כוונה השעה של רעב חזק (רש"י שם) ולא יצא. ברם, מעשיו של יצחק בארץ הזאת משמשים סימן לבניו, לא רק בזה שיש למסור את הנפש על מצות הישיבה בה, אלא גם בזה שמי שמסר נפשו על מצוה זו מתוך עוני סופו שמקיים מצוה זו מתוך עושר. אלה שגומלים חסד עם הארץ הזאת ואינם עוובים אותה בשעת מצוקה כלכלית, גומלת היא להם כגמולם בבוא העת ומשפיעה להם מטובה ומברכתה. "וירוע יצחק בארץ הזאת וימצא בשנת ההיא מאה שערים ויברכהו ה' " (שם כו, יב). מה שקרה לאברהם פעמיים קרה ליצחק פעם אחת. אצל אברהם:

אמנם טעם זה הוא בדרך מדרש, כי ממשמעות לשון המקראות כפשוטו נראה שהטעם שנאסר על יצחק לצאת מן הארץ נעוץ ביסוד סדר הקנין והגנינה של הארץ. כלומר, שמתעם שלך ולזרעך אתן את כל הארצות האלו, לפיכך - 'גור בארץ הזאת'. ונראה בביאור הדב, שנוסף על הקנינים שעשה אברהם בארץ, התווסף כאן קנין מיוחד ליצחק שהארץ ניתנה לו בתוספת מעלה וקנין של מגורים, והיינו 'חוקת השתמשות', וכמו שנאמר כאן - 'גור בארץ הזאת'. כי כך היה רצון ה' שבאופן זה של

קנין תועצם זכותו ובעלותו של עם ישראל על הארץ.

והנה בכדי שיתקיים על ידו גדר זה של קנין 'מגורים', צריך היה יצחק להתגורר בארץ בתמידות מבלי לצאת ממנה כלל. כי אמנם בקנין 'הבטה', וקנין 'הליכה', אשר היו אצל אברהם, וכן קנין של 'שכיבה' כמו שהיה ביעקב, הרי מעשי קנין אלו די בהם בפעם אחת ואין צורך שיתמשכו תמיד, ומשום כך אין היציאה מן הארץ פוגמת בהם. אולם כדי לקבוע חזקה של מגורים ודיורים, צריך האדם לגור בה כל ימיו מלידתו עד סוף ימיו. שאם מחליף מקום מגוריו לפי הנסיבות, אזי מי יימרו שזו ארץ מגוריו, והבן.

ומשום כך אמר לו ה' שלא ירד מצרימה אלא ישכון בארץ, דמכיון שמוצותו לתפוס אחיזה בארץ באופן של 'גור בארץ הזאת', וכפי שמפרש בהמשך הכתוב - 'כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האלו'. אזי צריך יצחק להחזיק ולגור בה באופן תמידי, ולכן אסור לו לצאת ממנה.

ומבואר בזה כמין חומר מדוע דווקא יצחק הוזרה שלא לצאת מן הארץ, כי רק הוא היה נזקק לקביעות קנין זו של 'גור בארץ'. כי הנה אברהם אבינו בלאו הכי לא נולד בארץ, ולא היה שייך לקנין זה. ואילו יעקב כבר לא היה צריך לקנין זה כי כבר קנה אותה יצחק בקנין זה.

51-a

מצות הישיבה בארץ

"ויהי רעב בארץ וכו' וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצרימה שכן בארץ אשר אמר אליך. גור בארץ הזאת וכו' " (בראשית כו, א-ג). למה אסור ליצחק מה שמותר לאברהם? "ויהי רעב בארץ וירד אברהם מצרימה לגור שם כי כבוד הרעב בארץ" (שם יב, י). למה לא אמר ה' גם לאברהם, "שכון בארץ אשר אמר אליך" או "גור בארץ הזאת"? (ראה רש"י שם כו, ב מה שמתרץ קושיה זו על פי דרכו).

נראים הדברים, שזו לאהר מן האבות בא לשמש סימן לבנים, שמצוה לשבת בארץ הזאת ואפילו מתוך מסירות נפש. אין הרעב סבה לעזיבת הארץ אפילו באופן זמני. מצוקה כלכלית ואפילו רעב שיש בו משום סכנה, אינם מצדיקים ירידה לחוץ לארץ. ואם תהיה השאלה, למה נבחר יצחק דווקא לפרסם דבר זה בעולם ולא אברהם אביו? יש לומר, יצחק זה שנבחר פעם לשמש דוגמה למסירות נפש על קיום מצות ה', הוא נעקד והועלה על מזבח להיות קרבן עולה וכליל, מתוך שמחה שבהכנה — הוא נבחר גם לשמש דוגמה של